

Moldova Ulusal Kimliği Üzerine

Doç. Dr. Kezban ACAR

Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Manisa

ÖZET

Hâlihazırda Avrupa'nın en fakir ülkesi olan Moldova, Romanya ile ortak kültür özellikleri gösteren ama aynı zamanda uzun yıllar bir parçası olduğu Rusya'nın etkilerini de taşıyan küçük ama aynı zamanda Rus-Romen etkisi ve şimdilerde yönünü çevirdiği batıyla ilişkileri göz önüne alındığında, ulusal kimlik konusu açısından çok önemli bir ülkedir. Bir de bunlara ülkenin Gagavuzya ve Transdnister bölgesindeki etnik otonom cumhuriyetlerini ilave edersek, Moldova'nın ulusal kimliği, hem ulusal kimliklerin kurgulanması ve gelişmesi hem de bu kimliklerin etnik-milliyetçiliklerle etkileşimi açısından son derece önemli bir konu olarak karşımıza çıkar. Bu makale, daha çok ilk iki etken bağlamında Moldova ulusal kimliğinin ortaya çıkışını ve gelişimini incelemekte ve bu konuda hem Moldovalı akademisyenlerin hem de batılı araştırmacıların görüşlerine yer vererek yapılan bir takım analizler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Moldova, ulusal kimlik, Romanya, Rusya, Gagavuzya, Transdnister

On Moldovan National Identity

ABSTRACT

In addition to being as the poorest country in Europe, Moldova is a small yet an important country due to its cultural commonalities with Romania, Russian influences on its culture and politics and its orientation toward the European Union. If we add its federal system in which two autonomous republics of Transdnister and Gagavuzia to all these, Moldova becomes an interesting country to study the formation and the development of national identity. This article examines Moldovan national identity mostly from the perspective of Romanian and Russian influences and explains how its Gagavuzia and Transdnister regions fit in all these. It also presents how current Moldovan intellectuals who play an important role in the articulation of national identity see Moldova in terms of its identity.

Key Words: Moldova, national identity, Romania, Russia, Gagavuzia, Transdnister

GİRİŞ

Hâli Hazırda Avrupa'nın en fakir ülkesi olan Moldova, Romanya ile ortak kültür özellikle gösteren ama aynı zamanda uzun yıllar bir parçası olduğu Rusya'nın etkilerini de taşıyan küçük fakat Rus-Romen etkisi ve şimdilerde yönünü çevirdiği batıyla ilişkileri göz önüne alındığında, ulusal kimlik konusu açısından çok önemli bir ülkedir. Bir de bunlara ülkenin Gagavuzya ve Transdnister bölgesindeki etnik otonom cumhuriyetleri ilave edersek, Moldova'nın ulusal kimliği, hem ulusal kimliklerin kurgulanması ve gelişmesi

hem de bu kimliklerin etnik-milliyetçiliklerle etkileşimi açısından son derece önemli bir konu olarak karşımıza çıkar. Ayrıca, Romen-Rus etkisi kadar olmasa da özellikle kültürel anlamda hâlâ varlık gösteren Osmanlı mirası söz konusudur. Bu makale, daha çok ilk iki etken bağlamında Moldova ulusal kimliğinin ortaya çıkışını ve gelişimini inceler ve bu konuda hem Moldovalı akademisyenlerin hem de batılı araştırmacıların görüşlerine yer vererek yapılan bir takım analizler sunar.

Tarihsel Özgeçmiş

Moldovalıların ve aynı zamanda Romanyalıların anavatanı, Prut nehrinin her iki yakasındaki toprakları içine alan eski çağlarda Dacia olarak bilinen bölgedir. M.S. 106 yılında Romalılar tarafından işgal edilen bu bölge bir Roma eyaleti haline getirildi. 275–566 yılları arasında Tuna nehrinin sol yakasını da içine alan Dacia, Gotların ve Hunların istilalarına sahne oldu. 6. yüzyıldan itibaren bölgeye Slavların akınları ve göçleri başladı. 10. ve 13. yüzyıllar arasında aynı bölge, bu kez Peçenek, Kuman ve Tatar göçlerine tanıklık etti. Bu göçler sonunda, Dacialılar daha güvenli olduğunu düşündükleri Karpat bölgesine çekilmeye başladılar. Transilvanya’yı da içine alan bölgede, 12. yüz yılın sonundan itibaren aralarında Transilvanya Voyvodalığı (1250’ler), Wallachia Devleti (14. yüzyıl başları) ve Moldova devletinin (14. yüzyıl ortaları) de bulunduğu bir takım politik yapılar ortaya çıktı. Daha sonraki dönemlerde Transilvanya Macar akınları ve fethi ile karşı karşıya kalırken, Wallachia ve Moldova Macarların, Tatarların, Polonyalıların ve Türklerin akınlarına maruz kaldı.

Wallachia (Eflak) ve Moldova (Boğdan), 14. ve 15. yüzyıllarda Mircea ve Stefan (1457–1504) gibi voyvodaların liderliğinde bir süreliğine de olsa bağımsızlıklarını kazanmayı başardılar ama daha sonraki dönemlerde Osmanlı yönetimini kabul etmek zorunda kaldılar. Bunlardan özellikle Moldova genel itibarıyla 1538’den 1812’ye kadar Osmanlı idaresinde kaldı. (Bruchis, 1996: 7-10; Pilon, 1992: 50) Moldova üzerindeki Osmanlı yönetimi 18. yüzyıldan itibaren zayıflamaya başladı. Bu dönemde Moldova ve Wallachia, Osmanlı Devleti, Habsburg İmparatorluğu ve Rusya arasındaki askeri ve politik mücadeleye sahne oldu. Uzun dönemde bu mücadeleden galip çıkan Rusya oldu. 1711 Prut Savaşı’ndan Dinyeper nehrine kadar olan bölgenin kontrolünü ele geçirmeyi başaran Rusya, 1792 Yaş Antlaşması ile Rusya topraklarını bugünkü Transdniestre olarak bilinen Dinyester nehrine kadar genişletti (Jelavich, 1986: 2; Pavlowitch, 1999: 132; Seton-Watson, 1977: 176; Sugar, 1995: 280). 1806- 1812 yılları arasında devam eden Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan 1812 tarihli Bükreş Antlaşması ile ise Moldova Rus yönetimi altına girdi. (King, 2000; 21- 23)

1812–1825 yılları arasında görece olarak geleneksel kanunları ile kendi liderleri tarafından yönetilen Moldovalılar, 1825’te tahta gelen ve “milliyetçilik, otokrasi ve Ortodoksluk “olarak özetlenebilecek politikası ile bilinen Nicholas I (1825–1855) döneminde Rusya’nın baskın milliyetçi politikaları ile karşı

karşıya kaldı. 1833'te Romence bütün resmi kurumlarda yasaklandı; 1854'te ise, Rusça bölgenin resmi dili olarak ilân edildi; Prut'un batı yakasından Romence kitapların getirilmesi yasaklandı. "1899'da Kişinev'i ziyaret eden bir seyyah, Kişinev (Romence'deki adı ile Chisinau) Halk Kütüphanesinde Romence hiçbir kitap bulunmadığını not etti." Ayrıca Basarabya Ortodoks Kilisesi Moskova Patrikliğine bağlandı. Kırım Savaşı (1853- 56) sonrası imzalanan Paris Antlaşması ile 3 güney bölgesi Romanya'ya verildi; Bu dönemde Romen liderler, bölgede Romen milliyetçiliğinin ve kültürünün yeninde canlandırılmasına yönelik politikalar izlediler. Hatta 1858'de, Yaş'ta bulunan Wallachia aristokratlar meclisi ile ve Bükreş'te bulunan Moldova aristokratlar meclisi, ortak bir kararla Aleksandr Ion Cruzo'yu prens olarak seçti ve bu iki bölgenin birliğini ilân etti. 1878 Berlin kongresi sonucunda Romanya biraz da 93 Harbi sırasında Rusya ile Osmanlı'ya karşı yaptığı iş birliği sayesinde bağımsızlığını elde etti ama Cahul, Bolgrad ve İsmail'i Rusya'ya geri vermek zorunda kaldı. Bu tarihten sonra bölge çoğunlukla Rus yönetimi altında kaldı. (King, 2000: 22, 27; Nistor, 1991: 260; Jelavich, 1986: 149- 156)

Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ile yaptığı anlaşmaya istinaden Romanya Basarabya bölgesini işgal etti. Savaş sonunda, Transilvanya, Bukovina ve Banat-Temeşvar bölgesinin büyük bir bölümü gibi Moldova da Romanya'nın idaresi altına girdi. Fakat kısa bir süre sonra (Ocak 1918'de), *Sfatul Tarii* (Ulusal Meclis) *Moldova Demokratik Basarabya Cumhuriyetini* ilân etti. Mart 1918'de ise aynı meclis Moldova'nın Romanya ile birliğini açıkladı. Moldova'nın Romanya ile Romen liderlerin ilgisizliği ve yolsuzlukları nedeniyle oldukça sancılı geçen beraberliği, Sovyetler Birliği'nin propagandaların da etkisiyle Ekim 1924'te *Otonom Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*'nin kurulmasıyla büyük yara aldı. Cumhuriyet, Romanya'nın 1918'de ele geçirdiği fakat daha sonra 1920'de Ukrayna'nın işgal ettiği, ardından da Sovyetler Birliği'nin ele geçirdiği Transdniester bölgesinden oluşmaktaydı. Cumhuriyet halkının çoğunluğu, Ukraynalılar, Ruslar ve Yahudilerden müteşekkildi. Böyle bir cumhuriyetin kurulması, Sovyetler Birliği'nin asıl hedefi olan Basarabya'ya ve Romanya'ya yönelik propaganda faaliyetlerini arttırmasına ve ayrılıkçı politikalarının temellerini atmasına olanak verdi. Sovyetler Birliği benzer amaçlarla, 1920'de Finlandiya sınırında *Otonom Korelian Finlandiya Cumhuriyeti*'ni, 1923'te ise *Otonom Buryat Moğol Cumhuriyeti*'ni kurdu. Bunlardan ilki Kuzey Avrupa'ya, ikincisi Uzak Doğu'ya, Moldova Otonom Cumhuriyeti ise Balkanlara doğru genişleme politikalarının önemli adımlarıydı. (King, 2000: 55). İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra, Ağustos 1939'da imzalanan Ribbentrop-Molotof paktına atfen Rusya, 1940'da Moldova'yı işgal ederek, 1924'te kurulan *Otonom Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*'nin bir bölümü ve Basarabya olarak bilinen Doğu Moldova'yı içine alan *Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*'ni (MSSC) kurdu (Ağustos 1940). SSCB'ye bağlı olan MSSC, Ağustos 1991'te bağımsızlığını ilan ederek, adını Moldova Cumhuriyeti olarak değiştirdi. (Rezun, 1992: 41- 42)

Milliyetçilik ve Milli Kimlikle İlgili Tartışmalar ve Teoriler

Ulusal kimliğin oluşumu ve gelişimine dair birçok teori ve görüş mevcuttur. Bunlardan biri Anthony Smith'e aittir. Smith'e göre, "uluslar, sürekli tekrar tekrar ortaya konulan ve yaratılan uzun dönemli oluşumlardır ve etnik kökene, anavatanlar, kahramanlar ve altın çağlara gereksinim duyarlar." (Calhoun, 1997: 56) Değişmesi oldukça zor fakat aynı zamanda anlam itibarıyla daha esnek olan bu öğeler, kolektif kültürün ve ulusal kimliğin yaratılmasında önemli rol oynarlar. (Smith, 2004: 196)

Milli kimlik oluşumu ile ilgili diğer önemli bir görüşün sahibi Benedict Anderson'a göre ise uluslar "hayal edilen topluluklardır" (imagined communities). Bu oluşumda politikacılardan entelektüellere kadar herkesin küçümsenemeyecek bir payı ve arkeolojik çalışmalardan, anıtlara, müzelerden haritalara kadar ve daha da önemlisi "devlet mirasının resimli sayımının bir parçası" olan basın ve basımın önemli bir rolü vardır. Ayrıca, Anderson "hali hazırda unutulmuş trajedilerin" de milli kimlik oluşumunda sürekli hatırlanarak/hatırlatılarak ve canlı tutularak "ulusal soy" un kurgulanmasında önemli bir rol oynadığını belirtir. (Anderson, 1991: 178- 184, 201)

John Hutchinson ise milliyetçilikte esas etken öğenin entelektüeller olduğunu ileri sürer. "Neo-klasik veya romantik kültürel hareketlerce biçimlenen milliyetçi-uyanışçı hareketten yana olan entelektüeller, etnik toplulukların tarihteki rolüne dair, yeni eğitilmiş gruplara hitap edecek dinamik bir görüş geliştirerek," milliyetçiliğin oluşumunda etkili bir rol oynadılar. Ayrıca Hutchinson, ulusun kurgulanmasında, özellikle romantik milliyetçi görüşte, tarih, uğruna fedakârlık yapılacak bir anavatan, altın çağ, kahramanlar ve özellikle de dil gibi öğelerin, entelektüeller tarafından geliştirilen milliyetçi söylemin ve milli kimliğin oluşumunda kullanılan araçlar olduğunu belirtir. (Hutchinson, 2004: 110- 115) Moldova ulusal kimliğinin oluşumu ve gelişimine bakıldığında yukarıda geçen öğelerin her birinin öncelikleri zaman içerisinde değişerek kullanıldığı görülür ve aslında bu sadece Moldova'ya da özgü değildir. Türkiye gibi ulusal kimlik oluşum sürecini daha önce yaşamış ama hâlâ tartışan veya geliştiren bir ülkeden tutun da, son onlu yıllarda bu konuların en çok tartışıldığı Balkan ülkeleri ile ülkeleri ile Orta Asya'daki post-Sovyet ülkelerinde de benzer öğelerin ulus kimliği çerçevesinde değişen derecelerde kullanıldığı görülür.

Moldova Ulusal Kimliğinin Tarihsel Gelişimi (1812- 1920)

Eski çağlarda Roma kültürünün etkisi altında kalan Moldova'nın kültürü esas itibarıyla Dacia (Romen) kültürü idi. Fakat 1812'de Rusya'ya katılmasından özellikle de I. Nikolay döneminden (1825- 1855) itibaren Rus kültürünün etkisi altına girdi. 1828- 34 yılları arasında Rus valisi Prens Kiselev'in yönetimi altında yerel idarede Osmanlı etkisini silecek politikalar uygulanırken, kültürel anlamda da Rusça resmi ve zorunlu dil kılındı (1854) ve

Besarabya Ortodoks kilisesi Moskova patrikliğine bağlandı. (King, 2000: 26-27, 23)

Moldovalıların Rus politikalarına karşı kendi kültürlerini ve ulusal kimliklerini canlandırma ve geliştirmelerine yönelik çabaları, o dönemde Rusya egemenliği altında bulunan birçok bölgede olduğu gibi 19. yüzyılın sonlarında başlayıp, 1905 İhtilali'nden sonra hız kazandı. (Allworth, 1967: 173- 182) Daha 1890'larda bir kısım genç Moldovalı, Rusya ve St. Petersburg'daki devrimcilerden etkilenerek, toprak reformu, herkese eşit oy hakkı ve geri kalmış bölgeye sosyal adalet taleplerini dile getirdiler. Diğer bazı genç Moldovalılar da Bükreş ve Yaş'taki sanat ve yardımsever çevrelerin faaliyetlerinin etkisinde kalarak, Romenlerin birliğini destekleyen pan-Romenizmi, Puşkin'in Batı'nın Sibiryası olarak adlandırdığı, geri kalmış Besarabya'yı geliştirmenin ve bölgede kültürel ve politik hayatı değiştirmenin bir aracı olarak gördüler. (King, 2000: 28)

Bu dönemde çok etkili olmasa da, kıvılcımları atılan milliyetçi fikirler özellikle 20. yüz yılın başlarında Kişinev'de bulunan Besarabyalı entelektüeller arasında geniş yankı buldu. Daha sonraki dönemlerde milliyetçi hareketin liderleri olacak, aralarında Ion Pelivan ve Pantelimon Halippa gibi isimlerin de bulunduğu Estonya'daki Dorpat Üniversitesi gibi kurumlarda eğitim gören bir grup öğrenci, *Basarabya Yurttaşları* (Pamantenia Basarabeana) isimli gizli bir öğrenci derneği kurdu. 1905 Devrimi'nden sonra bu hareketler daha da arttı. Rusya'nın Japonya ile yaptığı savaşta aldığı yenilgi üzerine patlak veren devrim sonrasında dönemin çarı II. Nikolay, bir takım liberal politikalar izlemek—sansürün görelisi olarak esnetilmesi gibi—ve Duma adı verilen meclisin açılmasını kabul etmek zorunda kaldı. Bu özgürlük ortamından faydalanan Besarabyalılar 1906'da çıkardıkları *Basarabya* ve 1907'de çıkardıkları *Basarabya Hayatı* isimli bir dergiler aracılığıyla Besarabya için otonomi ve Romence'nin okullarda ve idari kurumlarda kullanılmaya başlanmasını talep ettiler. Bunların başında Moldova aristokratları ve onların çıkarlarını temsil eden *Moldavanul* (Moldovalı) gelmekteydi. (King, 2000: 29- 30) 1910'lu yıllarda ise Moldova'daki pan-Romenizm hareketi Romanya'daki entelektüellerden destek aldı. Bu dönemde 1900'lu yılların başında öğrenci derneği kuran genç Besarabyalılar, Yaş'taki yardımseverler ve pan-Romenizmi yanlılarının desteği ile yeni dergiler çıkardılar ve Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra, daha önce kurdukları *Moldova Ulusal Kültür Derneği*'ni, Nisan 1917'de *Moldova Milli Partisi* adı altında siyasi bir organizasyona dönüştürdüler. Parti, bu yıllarda St. Petersburg'da hâkim olan ve Mart 1917 Devrimi sonrası başa gelen Menşeviklerin liderliğindeki Geçici Hükümetten bir takım taleplerde bulundu. Bunların arasında, herkese oy hakkı, konuşma, basın, toplantı ve inanç özgürlüğü başta gelmekteydi. Ayrıca Parti, St. Petersburg'dan, kurulması muhtemel bir Rusya federasyonu içerisinde, özel bir Besarabya Yasama Meclisinin kurulmasını, eğitimde Rumencenin kullanılmasını ve Besarabya kilisesinin bağımsız kılınmasını istedi.

Basarabyalıların bu istekleri, Bolşeviklerin Ekim 1917’de iktidara gelmesinden sonra radikal bir hal aldı ve talepleri Basarabya’nın tam bağımsızlığı yönünde değişti.

Rus Çarlığının çökmesi, Bolşeviklerin başa gelmesi, Batılı ülkelerin Rusya’nın değişik bölgelerini işgali, ekonomik ve politik belirsizlik, Basarabyalıları ulusal bir meclis toplamaya ve bu mecliste bölgenin geleceğini konuşmaya teşvik etti. Eski çarlık ordusunda görev alan askerlerin başını çektiği, köylü derneklerinin ve daha birçok organizasyonun üyelerinden oluşan meclis, Ekim 1917’de Kişinev’de yaptığı bir toplantıda Basarabya bölgesinin bağımsızlığını ilân etti ve *Sfatul Tarii* (Ulusal Meclis)in toplanması için çağrıda bulundu. Kasım 1917’de toplanan ve Meclisin üyelerinin çoğunluğu Moldovalılardan oluşan *Ulusal Meclis*, 1812 ve 1878’de Rusya’nın aldığı toprakları tekrar ele geçirmeyi amaçlayan Romen birliklerinin Kişinev’e girmesi ve bölgedeki Bolşevik birliklerini Dinyester nehrinin doğusuna kadar sürmesi üzerine, 24 Ocak 1918’de *Moldova Demokratik Basarabya Cumhuriyetini* ilân etti. Fakat devam eden Bolşevik tehdidi ve Ukrayna’nın genişleme politikası yüzünden, Mart 1918’de Basarabya’nın Moldova ile birleştiğini açıkladı. (King, 2000: 30- 35)

Romanya ile birlikteliği sırasında Moldovalılar Romanya tarafından ihmal edildi ve pan-Romen milliyetçiliği yara aldı. Bunun en önemli nedeni, Romen hükümetinin sadece Moldovalıları değil, Romanya’da yaşayan herkesi etkileyecek bir takım başarısız sosyal ve ekonomik politikalarıydı. (Bruchis, 1996: 16- 17) Romanya’ya bağlı Basarabya’da yaşayan Moldovalılar ekonomik sorunlarla uğraşırken, Sovyetler Birliği de Ekim 1924’te kurduğu *Otonom Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*’nden Romen karşıtı propagandalar yapmaktaydı. Ayrıca, merkezi Moskova olan *Basarabyalıların Derneği* ve Paris’te kurulan Moskova tarafından dolaylı olarak desteklenen *Basarabyalı Göçmenler Derneği* de Sovyet propagandasının araçları olarak işlev gördü. (Seton-Watson, 1977: 182) Bu yıllardan 1980’lere kadar Moldovalı entelektüeller arasında Moldova ulusal kimliğine dair ciddi bir tartışma görülmemektedir. Bu dönemde yeniden ortaya çıkan ulusal kimlik tartışmaları da birçok araştırmacının işaret ettiği üzere, 1920 ve sonraki yıllarda Sovyetlerin uygulamış olduğu politikaların izlerini ve etkisini taşımaktadır. Bu nedenle 1920- 1980 döneminde genel hatlarıyla Sovyetlerin Basarabya’ya yönelik politikalarına bakmakta yarar vardır.

Sovyetler Birliği Döneminde Moldova ve Kimlik Politikaları (1920-1990)

1920’lerden itibaren Sovyetlerin Moldova’ya daha doğrusu hedef aldıkları Romen idaresi altındaki Basarabya’ya yönelik propagandası *korenizatsiia* (köklerine geri döndürmek) politikası üzerine oturdu. Bu politikanın özü, o dönemde Basarabya’da yaşayan Moldovalıların Romenlerden farklı olduğu iddiası idi. Bunun için ilk olarak Moldovalılar için “yeni” bir dil, Moldova dili, yaratıldı. İlk Moldova gramer kitapları ve sözlükleri yazıldı ve

Latin alfabesi teşvik edildi. (Kusko/Taki, 2003: 486) Aslında Moldovalıların konuştuğu dil Rumenceden başka bir dil değildi. Bu, sadece Moldova'ya yönelik bir politika değildir; Sovyetler “böl ve yönet” politikası ve “etnik ulus” ideolojisi uyarınca aynı dil politikasını Orta Asya'da da yaygın bir biçimde uyguladılar. Bu politika sonucudur ki, 1897 Rus nüfus sayımında 85 dil grubu varken, 1926 Sovyet nüfus sayımında 194 etnik grup vardı. Ve bu etnik ayrımın temeli dil idi. (Fowkes, 1997: 1) Ayrıca Sovyetler Basarabya'yı Romanya'dan koparmak için sınıf savaşı tezine başvurdu. Bu tez uyarınca Romenleri sömürgeci burjuva olarak, Basarabyalıları ise sömürülen işçi ve köylü sınıfı olarak tanımladılar.

Moldova ulusal kimliği üzerinde çalışmalar yapan Charles King'in “yığınları Moldovalılaştırmak” (Moldovizing Masses) olarak tanımladığı politika çerçevesinde Sovyetler, 1920'li ve 30'lu yıllarda bir takım uygulamalara koyuldular. Bunların çoğu yine dil etrafında yoğunlaştı. “Yeni dilde” eğitim verecek okullar inşa etmek ve yine yeni dilde yayınlar basan yayın evleri açmak, kadınların “ana dilde” eğitimine önem vermek ve onların toplumdaki etkilerini arttırmak bu politikalardan bazılarıydı. Ayrıca, komünist kültürün yaygınlaşması için “köy kulüpleri” kurmak, okuma odaları ve önemli merkezlerde müzeler açmak da aynı politikanın parçalarıydı. Bunlara ilâveten, Moldova komünist partisinin kadrolarına ve devlet kurumlarına Moldovalıları yerleştirmek, Moldovalılaştırma politikasının diğer önemli bir ayağı idi. King, özellikle bu son politika sonucu, 1925- 1932 yılları arasında Moldova komünist partisi'ndeki Moldovalı sayısının arttığını fakat 1940'lı yıllardaki sürgünler ve takipler sonucu bu sayının düştüğünü belirtir. Bununla birlikte genel olarak Sovyetlerin Moldovalılaştırma politikası son derece başarılıydı. King'e göre, Sovyet başarısının birçok nedeni vardı. Basarabya'nın uzun yıllardır değişik etnik kökenden insanlara ev sahipliği yapmış olması, bölgede güçlü bir milliyetçilik duygusunun yokluğu, Basarabya kilisesinin Moskova'ya eğilimi ve Basarabya'nın geçmişten itibaren Rus-Sovyet ulaşım ve ekonomik sisteminin bir parçası olması en önemli nedenlerdi. (King, 2000:70-78)

Sovyetler dil politikası ile temelini attıkları Basarabya politikasını 1939'da imzalanan Ribbentrop-Molotov paktını esas alarak 1940'da gerçekleştirdikleri Basarabya'nın işgaliyle bir adım ileri götürdüler. Aynı yıl *Otonom Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*'nin bir bölümü ve Basarabya olarak bilinen Doğu Moldova'yı içine alan *Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*'ni kurdular. Bu olayı müteakip yıllarda “Moldovalılaştırma” politikasından vazgeçilerek yerine “Sovyetleştirme” politikası uygulanmaya başlandı. İlk olarak, Latin alfabesi rafa kaldırılarak, Kiril alfabesine geri dönüldü. Moldova dili hâlâ halkın dili olarak kabul edilirken, Rusça iş bulmada avantajlı kılındı ve “Rusça öğren ve geliş” anlayışına dayanan bir politika izlendi; bir anlamda Rusçanın öğrenilmesi ve kullanılması zorunlu hale getirildi. Ayrıca eğitim hem bir propaganda hem de halkı komünist kültürle tanışmasını ve benimsemesini sağlayacak bir araç olarak düşünüldü. Bu amaçla

Rusça eğitim veren orta ve yüksek düzeyde birçok okul açıldı. Bunların başında 1946'da açılan o günkü adı ile *Lenin Üniversitesi* bugünkü adı ile *Moskova Devlet Üniversitesi* ve 1961'de kurulan *Moldova Bilimler Akademisi* gelmekteydi. (King, 2000: 117- 118) Bu kurumda çalışan tarihçiler ve akademisyenler kimlik tartışmalarının alevlendiği 1980'li ve 1990'lı yıllarda aktif bir rol oynayacaklardır.

1920'lerde ve 30'larda uygulanan politikalar sonucu "Moldovalılaştırılan" ve bir anlamda 20'li ve 30'lu yıllardaki ulus inşasında kullanılan entelektüeller ve profesyoneller ya asker ya da iş gücü olarak Sovyetler Birliği'nin başka bölgelerine özellikle de Sibiryaya ve Kazakistan'a sürgün edilmek veya öldürülmek suretiyle elimine edildi. (Crudu, 2004: 122; Dima, 1991: 41) Ayrıca Moldova ulusal kimliğinin bazı öğeleri ortadan kaldırıldı. Örneğin, Moldovalıların ve aynı zamanda Romenlerin ulusal kahramanı olan Büyük ve Kutsal Stefan'ın heykelinin kamu alanındaki varlığına son verildi. Ulusal halk kostümlerindeki *Opinca* adı verilen ayakkabılar kaldırılarak yerine Rus botları konuldu. Geleneksel olarak Pazar günleri yapılan *Hora* toplantıları iptal edilerek, yerine kültürel kulüp aktiviteleri başlatıldı. Ayrıca, Kişinev'deki Romen Ortodoks Kilisesi yakıldı ve yerine Moldova sergi salonu açıldı. 1940'da 1000 olan kilise sayısı 1991'de 100'e indi. Dine yönelik politikalar hiç kuşkusuz diğer birçok konuda olduğu gibi sadece Moldova'ya özgü değildi. Rus Ortodoks kilisesi de aynı yıllarda benzer muameleye tabi tutuldu. (Dima, 1991: 120- 121)

Stalin'in ölümünden sonraki yıllar özellikle 1960'lar ve 70'ler Charles King'in ifadesi ile "Moldova entelektüellerinin sessiz Romenleştirilmesi" ne tanıklık etti. 1957'de kurulan *Dil ve Edebiyat Enstitüsü* ve 1961'de açılan *Moldova Bilimler Akademisi*, çoğunluğu Basarabya'da doğan etnik Moldovalı olan genç bir akademisyen grubunun ortaya çıkmasına olanak sağladı. Burada eğitim alan genç kuşak 1980'lerde üniversitelerde Moldova'daki yaşlı ve çoğu Rus eğilimli olan akademisyenlerin yerlerini almaya başladılar. (King, 2000: 106- 111) Moldova entelektüellerinin 1960'lara ve 70'lere kadar kendi kimlikleri ve dilleri hakkında çok fazla çalışma yapmamış olmalarında Stalin dönemi politikaları kadar, Romanya'nın 1960'lara kadar devam eden Sovyet yanlısı sessiz politikası da etkiliydi.

Romanya hükümeti en azından 1960'lara kadar, Sovyet işgalinin ülkede konuşulmasını yasakladı. Çünkü kendileri de komünist olan Romen politikacılar göre Basarabya diğer bir komünist kardeş ülke tarafından işgal edilmişti ve iki ülke arasındaki ilişkileri Basarabya yüzünden germek anlamsızdı. (King, 2000: 103) Ayrıca Stalin'in 1945'te Macaristan sınırları içerisinde olan Transilvanya'nın Romanya'ya geri verilmesi talebi ve emri de Romanya'nın Sovyetlerin Moldova'ya yönelik politikalarında sessiz kalmasında etkili oldu. Fakat 1960'larda Romen politikası yavaş yavaş Sovyet politikasından ayrılmaya başladı ve bağımsız hale geldi. Bunun en önemli nedeni 1953'te Stalin'in ölümünden sonra yerine gelen Kruşçev döneminde

uygulanan de-Stalinizasyon politikasıydı. Bu politika uyarınca ilk olarak 1958’de Sovyet hükümeti askerlerini Romanya’dan çekti. Ama asıl değişiklik 1960’larda başta bulunan Gheorghiu Dej ve 1965’te başa gelen Nikolae Çavuşesku (1918- 1989) döneminde yaşandı. (Sugar, 1995: 291- 294) “Milliyetçiliği popülarlığın bileti olarak” gören Çavuşesku, sıkı bir Romen milliyetçiliği politikası izlemeye ve Romanya’nın toprak iddialarını dile getirmeye başladı. Bu iddiaların başında Macaristan’a dâhil olan Transilvanya ile Sovyetler Birliğı yönetimi altındaki Basarabya gelmekteydi. Bu tarihlerden sonra bu bölgenin Sovyetler Birliğı yönetimine dâhil edilmesi “işgal” olarak anılmaya başlandı ve bu doğrultuda pan-Romenizm politikaları yeniden alevlendi. (King, 2000: 47- 50) Çavuşesku’nun bu politikalarına karşılık Kışinev’deki komünist liderlerden Romanya’ya yönelik bir takım kısıtlamalar geldi. Örneğın, Romen basını ya da filmlerinin Moldova’ya girmesi engellendi veya girenler de sansürden geçirildi. Romanya’ya seyahat izni için de bir takım zorluklar çıkarıldı. Sovyetler Birliğı ve Romanya arasındaki ilişkiler 1970’lerde tekrar dostane bir hâl aldı. (Dima, 1991: 53- 54) Ama onların Moldova’nın kimliğine dair ileri sürdükleri ve hatta uyguladıkları politikalar Moldova’da özellikle 1980’lerden itibaren başlayan milliyetçilik hareketlerinde iki farklı ana kampın ortaya çıkmasında ve Moldova ulusal kimliğine dair iki esas tartışmanın şekillenmesine neden oldu.

1920’lerden itibaren Sovyetler Birliğı ve Romanya’nın politikaları ve ideolojik söylemleri arasında sıkışıp kalmış Moldovalılar, kendi ulusal kimliklerine dair görüşlerini ancak 1980’lerde dillendirmeye başladılar. Esasen bu yine sadece Moldova’ya özgü bir gelişme değildi. 1988’den başlayarak Baltık uluslarından, Tatarlara, Kazaklara, Ermenilere ve Ukraynalılara hatta Rusların kendilerine kadar birçok yerde birçok farklı halk “birden” Sovyet yönetimine karşı gösteriler yapmaya ve reform taleplerinde bulunmaya başladı. Benzer sahneler SSCB’nin sınırları dışında ama hemen hepsi komünist partilerce yönetilen doğu bloğu ülkelerinde de yaşandı. Bunun en önemli nedeni, birçok modern araştırmacının ifade ettiğı üzere, yıllardır biriken sorunların dile getirilmesine olanak sağlayan bir anlamda cenderenin kapağının açılmasını sağlayan, SSCB’de 1985’te başa gelen Mihail Gorbaçov’un başlattığı *glasnost*—açıklık—ve *perestroika* –yeniden yapılandırma-politikalarıdır.

Gorbaçov’a göre, hem SSCB’de hem de doğu bloğu ülkelerinde “devlet ekonomik modernizasyona veya daha da önemlisi kendi pozisyonuna en büyük engeldi.” Bu nedenle Gorbaçov 1987’de parti-devlet yönetiminde durgunluğa kaynaklık ettiğine inandığı güçlere ve kişilere karşı savaş açtı. Bu savaşta ona destek verenler, yine aynı parti ve devlet kurumlarındaki, bizzat Gorbaçov tarafından “popular enerjileri ile kısa süre önce göreve getirilen, ordudaki ve hatta KGB’deki reform yanlısı üst düzey yöneticilerdi. Ayrıca Gorbaçov “etkili olmaktan uzak” ve baskıcı bürokratlardan bunalan toplumun geniş bir tabakasından ve bazı entelektüellerden de destek buldu. *Perestroika* ve *glasnost* çerçevesinde Gorbaçov’un bu savaşta kullandığı en önemli araçlar, kendisi ile

çatıştığını düşündüğü kişi ve kurumlara karşı uyguladığı finansal kısıtlamalar, bürokratik verimliliği ve yerel meclisleri teşvikti. Bu politikalar özellikle cumhuriyetlerde yeni muhalif bir elit sınıfının ortaya çıkmasına neden oldu. (Motyl, 1990: 176- 177) “Hiç kuşkusuz reformcu olduğuna inandığı milliyetçi-eğilimli Parti liderlerini iktidara getirerek, Gorbaçov’un amacı, popüler enerjileri kendi reformları için kullanmaktı.” (Kellas, 1991: 109) Ama onun girişimleri sorunlara çözüm olmayı başaramadığı gibi, 1980’li yılların sonunda ayrılıkçı hareketlere zemin hazırladı.

Milliyetçilik üzerine çalışmaları ile bilinen Eric Hobsbawm’a göre, gerek SSCB’de gerekse doğu bloğunda görülen protesto hareketlerinin asıl nedeni Helene Carre d’ Encausse gibi araştırmacıların ileri sürdüğü gibi milliyetçi gerginlikler değil, giderek tırmanan ekonomik sorunlardı. Daha da önemlisi, reformcu-komünist lider Gorbaçov’un bu sıkıntıların giderilmesi için öne sürdüğü *perestroika* ve *glasnost* politikalarının tartışma özgürlüğü gibi kavramları tekrar gündeme getirmesi ve hem rejimin hem de toplumsal yapının temeli olan merkezi emir komuta merkezini zayıflatmasıydı. Aslında temel sorun, *perestroika* veya *glasnost* politikaları değil, onların başarısız olmasıydı. Çünkü bu, halkın ya da halkların federal hükümete olan inancını zayıflattı ve sorunlara bölgesel veya yerel çözümler aranmasını teşvik etti. Bu nedendir ki, Hobsbawm’a göre, bölgesel tepkilerle başlayan daha sonra milliyetçi bir renk kazanan hareketlerin başlamasına neden olan bizzat reform isteği ile gelen ama başarısız olan Sovyet liderinin kendisi idi. Gorbaçov’a kadar Baltık ülkeleri hariç Sovyetler Birliği’nden ayrılmayı düşünen hiçbir ülke olmadığı gibi, bağımsızlık da hayal edilemeyecek bir gerçeklikti. (Hobsbawm, 1992: 167-168)

Fakat 1980’li yılların sonunda yukarıda bahsi geçen reformlar sonucunda SSCB’den ayrılmak gerçek bir tehdit haline geldi. Moldova ayrılık niyetlerini dil politikaları aracılığıyla ifade etti. 1920’li ve 30’lu yıllarda izlenen “Moldovalılaştırma” politikası daha da önemlisi 1960’larda ve 70’lerde genç Moldovalı akademisyenlerin dile yönelik çalışmaları düşünülürse bu hiç de şaşırtıcı değildi. İlk olarak Haziran 1988’de sivil toplum örgütleri kuruldu. “Dilimiz” başlıklı şiirin şairi olan ünlü yazar Aleksey Mateyeviç’in adını alan *Aleksey Mateyeviç Edebiyat-Müzik Kulübü* ve *Yeniden Yapılanma için Moldova Hareketi* bunlardan en önemlileriydi. Bu örgütlerin ve diğer birçok sivil toplum örgütünün üyeleri arasında birçok yazar, gazeteci ve eğitimci vardı. Hepsinin Komünist Partisinden ortak talebi Moldova dilinin eğitimde daha çok kullanılmasıydı. Ayrıca *Moldova Yazarlar Birliği* gibi örgütler veya organizasyonlar, dil reformu dışında ekonomik ve politik reform talebinde bulundular. Genel olarak bu tür talepler Gorbaçov tarafından yerel yönetimlerin reformuna katkısı olur düşüncesiyle desteklendi fakat Moldova’daki Komünist partisi tarafından çok büyük bir coşkuyla karşılanmadı. Bunun üzerine bu tarihlerden sonra güç, komünist partiden *Yüksek Meclis’e* (Supreme Soviet) geçti. Yüksek Sovyet, Ocak 1989’da Moldova ve Rusça dillerinin statüleri,

Latin alfabesinin kullanımı gibi konularda çalışmalar yapmak üzere birçok komite organize etti ve bir takım kanun tasarıları üzerinde çalışmaya başladı. Bu girişimler Moldovalılar tarafından büyük bir coşkuyla karşılandı; binlerce insan—250 bin kişi- gazetelere ve dergilere dil kanun tasarılarına desteklerini gösteren mektuplar gönderdiler; sokaklarda yürüyüşler düzenlediler. Daha da önemlisi bu politikalara destek veren bazı politik oluşumlar ortaya çıktı. Bunlardan en önemlisi hiç kuşkusuz 1990’lı yılların ilk dönemlerinde Moldova politik hayatına damgasını vuracak olan ve Mayıs 1989’da ortaya çıkan *Ulusal Cepheydi. Moldova Hareketi, Aleksey Mateyeviç Edebiyat-Müzik Kulübü* ve diğer bazı sivil toplum örgütlerinin birleşmesi sonucu oluşan *Ulusal Cephe Partisi*ndeki üyelerin tamamı Moldovalılardan ibaret olmayıp, Gagavuzlardan, Ruslardan ve Bulgarlardan da bazı temsilciler vardı. Moldova dilinin resmi dil olarak kabul edilmesini destekleyenler ve Moldova-Romanya birliğinin gerçekleşmesi konusunda *Ulusal Cepheye* arka çıkanlar arasında *Yazarlar Derneği* ve *Tarihçiler Derneği* (Temmuz 1989) gibi sivil toplum örgütleri bulunmaktaydı. Charles King, çoğunu gençlerin oluşturduğu bu genç elitin ve profesyonellerin dil politikalarını akademik yaşamda yaşlı kuşakla aralarındaki rekabette bir silâh ve kendi kariyerlerini ilerletmek için bir araç olarak kullandıklarını belirtir. Ayrıca *Ulusal Cepheye* destek çıkanlar arasında sayıları 3000-4000’i bulan Moldova dilinde eğitim veren okullarda çalışan öğretmenler de bulunmaktaydı. (King, 2000: 132)

Birlik ve *Ulusal Cephe* taraftarlarının gösterileri ve baskıları altında toplanan *Yüksek Meclis* 3 Ağustos 1989’da üzerinde çalıştığı tasarıları tamamlayarak üç yeni kanun halinde duyurdu. Bu kanunlar “Moldova dili”nin devlet dili olmasını; Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçilmesini kabul etti ve kamu alanında, eğitimde ve ulusal ekonomide Moldova dilinin kullanılmasını arttıracak bir programın uygulamaya konulmasına onay verdi. (King, 2000: 127- 129) Dil politikaları, SSCB’nin resmi Moldova politikasından bir kopuşu ve Moldova’nın bağımsızlık isteğini temsil ettiği gibi, 1990’lı yılların başında Gagavuz Türkleri ve Transdniester bölgesindeki Ukraynalıların ve Rusların etnik milliyetçiliğine de zemin hazırladı. (Rezun, 1992: 3) Ağustos 1991’de bağımsızlığını ilân eden Moldova 1990’lı yıllarda hem ulus devlet inşasına yönelik tartışma ve projelere hem de sınırları içerisinde kalan Gagavuz Türklerinin ve Transdniester bölgesinde yaşayan Rusların ve Ukraynalıların etnik milliyetçiliğine ve otonomi taleplerine şahitlik etti. Bu nedenle Moldova, etnik milliyetçiliğin ortaya çıkışına ve ulus-devletin çözümüne dair önemli bilgiler sunar.

Esasen bağımsız Moldova Cumhuriyeti’nin hem kültürel hem de politik anlamda eğilimlerini tayin edecek politikalar daha Cumhuriyet bağımsızlığını ilân etmeden önce başladı. 1990 baharında yapılan parlamento seçimlerinde (ki bu seçimlerde Komünist Parti dışındakiler yasaklıydı) başa gelen ve *Ulusal Cephe*’nin etkilerini taşıyan hükümet ve parlamento, ulusal sembollere ilişkin değişikliklerle Romanya yanlısı bir tavır ortaya koydu. Daha önce dil

konusunda yapılan değişikliğe ek olarak, Haziran 1990'da kendini *Moldovya Otonom Sovyet Cumhuriyeti* olarak ilan eden devletin adını Sovyet döneminde kullanılan "Moldovya"dan Romen kültüründe bölgeye verilen "Moldova" ya dönüştürdü. 27 Nisan 1990'da Romanya'nın kırmızı, sarı ve mavi renklerden oluşan bayrağını Moldova Cumhuriyeti'nin de bayrağı olarak kabul etti. (Fowkes, 1997: 130) Ayrıca, Stalin döneminde kamu alanından silinmeye çalışılan ve yerine Lenin heykelleri dikilen "Büyük ve Kutsal Stefan," tekrar ulusal kimliğin sembolü olarak önem kazandı. Kişinev'deki ana caddenin adı Lenin caddesinden Büyük ve Kutsal Stefan caddesine dönüştürüldü. Benzer şekilde bütün ana caddelere Moldova'nın resmi dil olarak kabul edildiği 31 Ağustos 1991 ve Moldova-Romen milliyetçiliğinin simgesi haline gelen Mihail Eminescu ve Aleksey Mateyeviç gibi kişilerin isimleri verildi. "Etnik-milliyetçi tarihi yaymanın aracı" olarak kabul edilecek ve bir anlamda "egemen grubun azınlıklar üzerinde üstünlük kurma amacının göstergesi" olarak algılanabilecek bu politikalar kısa süre içerisinde Moldova'nın güneyinde yoğunlaşan Gagavuz Türklerinin ve Transdniester bölgesinde yaşayan Rusların ve Ukraynalıların "reaktif milliyetçiliğine" ve en nihayetinde bağımsızlık ilânlarına neden oldu. (Coakley, 2004: 539; Caplan/Feffer, 1996: 28-29; Chinn/Kaiser, 1996: 168)

Gagavuz Türkleri ve Gagavuzya

18. yüzyıldaki Osmanlı-Rus Savaşları sırasında Dobruca'dan Basarabya'ya gelen ve daha çok güney bölgelerine yerleşen Gagavuzlar, Moldova'da yaşayan halklar içerisinde okuma yazma oranı en düşük olanıydı. Ekonomik standartlar açısından da Moldovalılar ve Ruslara göre oldukça gerideydi. 1920'lerde 30'larda Moldova'da olduğu gibi bir eğitim ve kültür kampanyası da yoktu. Gagavuz dili ve grameri konusunda bu dönemde yapılanlar esasen bir Basarabya papazı olan Mihail Ciachir'in (1861- 1938) çabalarından ibaretti. Romanya ile birlik döneminde de bu konuda hemen hemen hiç bir şey yapılmadı. Sovyetlerin 1940'ta Basarabya'yı işgalinden sonra ise Gagavuzlar yine ihmal edildiler. Moldovalılar için ve Orta Asya'daki Türkler için Kiril alfabesi oluşturulurken, bu Gagavuzlar için ancak 1957'de gerçekleşti. 1961'de Gagavuz dili Moldova'nın eğitim sisteminden tamamen kaldırıldı. Her ne kadar 1964'te ilk şiir kitabı da dâhil olmak üzere Gagavuz dilinde bazı eserler basıldı ise de, dilde ve Gagavuz kültürü ile ilgili çalışmalar daha çok 1990'dan sonra gerçekleşti. 1980'li yılların sonunda Chisinau'da *Aleksey Müzik-Edebiyat Kulübü'nün* açıldığı dönemlerde, Gagavuzlar da Komrat'ta *Gagavuz Kültür Kulübü'nü* açtılar. Ayrıca yarı resmi nitelikteki *Kardaşlık* gibi bir takım dernekler kurdular. Bu dernekler Gagavuzların folk kültürüne ve geleneksel festivallerine tekrar hayat vermek için faaliyetlerde bulundular. Bu çalışmaların sonunda 1988'de *Ana Sözü* isiminde bir günlük gazete yayımlanmaya başladı. Daha sonra bütün bu faaliyetler *Gagavuz Halkı* adı verilen bir derneğin çatısı altında birleştirildi. *Ulusal Cephenin* açılmasından sonra liderliğini Stefan Topal'ın yaptığı *Gagavuz Halkı* temsilcileri Kişinev'e giderek bölgenin sorunlarını ve taleplerini dile getirdiler. Ancak *Ulusal*

Cephenin pan-Romen eğilimli politikaları ve çıkardığı dil kanunları Gagavuz liderlerini ve halkını tedirgin etti. Başını, dil politikalarına muhalefeti Kişinev'den ekonomik ve politik imtiyazlar edinmek için kullanmayı amaçlayan bürokratların ve siyasilerin çektiği protesto hareketleri büyüdü ve Ağustos 1990'da *Gagavuz Halkı Derneği/Partisi* Gagavuz bölgesinin bağımsızlığını ilan etti. Bu aşamada Gagavuzlar bir ay sonra bağımsızlığını ilan eden Transdniester bölgesi ile bağlantı içerisine girdiler ve ona destek verdiler. 1990'ı müteakip yıllarda Gagavuzya bölgesinin kaderi daha çok Transdniester bölgesindeki gelişmelere bağlı olarak değişti. Çünkü Transdniester Rusya'nın açık desteği ile Moldova için daha büyük bir sorun idi. Gagavuzlar da Türkiye'den destek aldılar ama bu askeri ve politik destekten çok, eğitim başta olmak üzere kültürel ilişkilerin geliştirilmesine yönelik yardımlar biçimindeydi. (King, 2000: 211-221) 1992'de Gagavuzya'nın ve ardından gelen Transdniester'in bağımsızlık ilânları hiç kuşkusuz Kişinev'deki politikacıları söylemlerini ve siyasetlerini değiştirmeye, ülkedeki diğer etnik grupları da göz önüne alarak daha katılımcı ve demokratik bir politika izlemeye itti. Fakat bunu sağlayan Gagavuzya'daki gelişmelerden çok, Transdniester bölgesinde ortaya çıkan kriz ve gelişmelerdi.

Transdniester ve Ruslar

Aslında Transdniester bölgesindeki ayrılıkçı hareketlerin tohumları, 1920'lerde özellikle de 1924'te bu bölgede, 1940'ta Basarabya'nın işgaline kadar Sovyetlerin Romanya karşıtı propagandası için bir araç görevi gören, *Otonom Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*'nin kurulması ile atılmıştı. Bu tohumlar 1989'da Chisinau'nun uyguladığı milliyetçi politikaların sonucunda yeşerdi. 1989 Nüfus sayımına göre Moldova'da yaşayan Rusların oranı %13'tü. Fakat kentlerde bu oran %24 idi. (Mirskii, 1997: 146) Sayıları Romen asıllılardan az olmasına rağmen SSCB yönetiminden dolayı Ruslar hâlâ azınlıktan ziyade hâkim ulus gibiydi. Ayrıca gerek okuma yazma oranı açısından gerekse ekonomik standartlar açısından Transdniester, Moldova'nın en gelişmiş bölgesiydi. Bu noktada *Ulusal Cephenin* Romen-Moldova milliyetçiliğine yönelik politikaları, Moldova'nın muhtemel bağımsızlığı ve hatta Romanya ile birleşmesi ihtimali hiç kuşkusuz "hâkim" durumdaki Ruslar için bir tehditti. 1990'da yapılan kamuoyu araştırmalarına göre, Moldovalıların % 54. 8'i bağımsızlık isterken, bu oran Moldova'da yaşayan Ruslar arasında % 8. 8, Ukraynalılarda ise % 8. 4 idi. Aynı kamuoyu araştırmalarına göre, bağımsızlık konusunda Ruslara ve Ukraynalılara göre açık ara farklılık gösteren Moldovalılar, Romanya ile birlik konusunda onlarla aynı görüşü paylaşmaktaydılar. Çünkü anketlere göre Moldovalıların sadece % 3. 9'u birlikten yanaydı. Moldovalıların bağımsızlık yönündeki talepleri ve faaliyetleri devam ederken, Ruslar ve Ukraynalılar 2 Eylül 1990'da Transdniester bölgesinde başkentini Tiraspol olarak belirledikleri *Dniester Moldova Cumhuriyeti*'ni ilân ettiler. (King, 2000: 181- 185) Kişinev, ayrılıkçı hareketleri Kasım 1990-Ağustos 1991 döneminde gönderdiği polis kuvvetleri ile bastırmaya çalıştı. 1991'in ilk yarısında hükümetin polis kuvvetleri ile Kossak

(Rus Kazakları) gönüllülerce ve Rus General Aleksandr Lebed komutanlığındaki 14. Sovyet ordusunca desteklenen Rus ayrılıkçılar arasındaki çarpışmalarda yaklaşık 1000 kişi hayatını kaybetti. (Duncan/Holman, 1994: 56) Aynı dönemde Moldovalı politikacılar “kriz yönetimi” olarak adlandırılabilen bir takım politik ve yasal değişikliklere gittiler. 5 Haziran 1991’de parlamento, 1940’taki Sovyet işgalinden önce Moldova’da yaşayan herkese vatandaşlık hakkı verdi. Fakat Transdniestre Cumhuriyetinin Devlet Başkanı Igor Smirnov’un radikal politikaları karşısında Moldova’nın politikası da sertleşti ve ulusal kimlik politikaları yeni bir boyut kazandı. (Crowther/Josanu, 2004: 146)

Moldova Cumhuriyeti ve Ulusal Kimlik Tartışmaları (1991- 2005)

Bağımsız Moldova Cumhuriyeti’nin politik ajandasındaki ilk konu 1991 baharından itibaren devam eden Transdniestre kriziydi. “Azınlık haklarının korunmasını” bahane ederek ve krize dâhil olarak Transdniestre aracılığıyla bölgedeki etkisini devam ettirmek isteyen Rusya’nın desteği ve enerji kaynakları da dâhil en önemli endüstriyel yatırımlarına sahip Transdniestre’in bunları keseceğine dair tehditleri sebebiyle Kişinev hükümeti, 21 Temmuz 1992’de Transdniestre yetkilileriyle ateşkes antlaşması imzaladı. (Duncan/Holman, 1994: 63) Aynı ay içerisinde Moldova Devlet Başkanı Mircea Snegur ile Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin arasında bir anlaşma imzalandı. Bununla, Transdniestre resmi olarak, Moldova’nın Romanya ile birleşmesi durumunda kendi kaderini tayin hakkını elde etti. Bu tarihten sonra Rusya Transdniestre’e büyük bir destek vermektan çekindi. Charles King’e göre bunun en önemli nedeni, Igor Smirnov başta olmak üzere Transdniestre liderlerinin, son dönemdeki ekonomik ve politik karışıklıktan yararlanarak güçlerini halkın çıkarlarına ters düşecek şekilde arttırmış ve daha da önemlisi yolsuzluğa bulaşmış olmalarıydı. İkinci ve biraz da özel nedeni ise bu liderlerin 1993 Ekiminde parlamento krizi yaşayan Yeltsin’e destek vermemeleri idi. (King, 1995: 25) Yeltsin ve Rus Dış İşleri Bakanı Kozurev, Rusya parlamentosundaki sağ ve sol partiler tarafından, “near-abroad” olarak tanımlanan ülke dışında yaşayan Rusları yalnız bırakmakla ve onlardan desteğini çekmekle suçlandı. (Duncan/Holman, 1994: 66) Fakat Rus liderlerin politik desteğini çekmesine rağmen Rus birlikleri hâlâ Transdniestre bölgesindeydi. Moldova ise böyle bir noktada bir yandan Rusya ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışırken, bir yandan da “katılımcı” ve “eşitlikçi” politikalarına devam etti.

Aynı dönemde, 1990 seçimlerinde iktidar üzerinde büyük bir etkisi olan ve bölünerek *Hristiyan Demokratik Popüler Cephesi* ve *Entelektüeller Kongresi* adlı iki partiye dönüşen *Ulusal Cephe*, Romanya-Moldova birliği konusundaki ısrarları yüzünden önem kaybetti. Bu tarihlerde bariz bir şekilde Moldova’daki hemen hemen bütün politikacılar, etnisite sorunlarını politik programlarının veya söylemlerinin bir aracı olarak kullanmaya başladılar. 3 Eylül 1990’da Yüksek Sovyet tarafından Devlet Başkanı olarak seçilen ve 8 Aralık 1991’de yapılan başkanlık seçimlerinde % 98.17 oyla liderliğini

pekiştiren ve 1996'ya kadar da Devlet Başkanı olarak kalan Snegur, “Bağımsız Moldova” ideolojisini resmileştirdi. Moldova'daki politik partilerden *Moldova Demokratik Tarım Partisi* ile de yakın ilişkiler kuran Snegur, gerek bu parti aracılığıyla gerekse yaptığı konuşmalarda, “Moldova ne Rusya'nın ne de Romanya'nın bir eyaleti olmalı” sloganını dile getirdi ve “bağımsız” Moldova fikrini savundu. Nitekim bu söylemleri seçim kampanyasının merkezine oturtan ve bunlar yanında programında pazar ekonomisine yavaş geçişe ve Rusya ile iyi ilişkiler kurulmasına da yer veren *Moldova Demokratik Tarım Partisi*, Şubat 1994'te yapılan ve Gagavuzya ve Transdniestre bölgesinin katılmadığı parlamento seçimlerinden % 43. 2 oyla birinci parti olarak çıktı. Meclisteki 104 sandalyeden 56'sını alan Parti, 1994 sonrası politikaların belirlenmesinde ve bununla ilintili olarak milli kimliğe dair politikaların tayininde en önemli aktörlerden biri oldu. (Crowther/Josanu, 2004: 147- 140)

Seçimleri müteakip yeni parlamentonun değiştirdiği ve 29 Temmuz'da kabul ettiği 1994 anayasası bu bağlamda önemli bir kilometre taşıydı. Devlet başkanına verdiği geniş yetkilerin yanı sıra, kuşkusuz anayasanın en önemli özelliği, bir önceki anayasada yer alan “ulusal devlet” ve “devletin resmi dili Rumencedir” ifadelerinin dışarıda bırakılmasıydı. Devletin resmi dilini “Moldova dili” olarak belirten 13. madde, Rusça ve diğer dilleri de kabul etti ve bu dillerin Moldova dili ile eşit şekilde geliştirileceğini garanti etti. Ayrıca, 1989'da kamu çalışanları için zorunlu kılınan dil sınavları iptal edildi. Bu politikalarla Moldova iki dilin konuşulduğu ve resmen tanındığı bir ülke haline geldi. Bunlara ilâveten, yeni parlamento 1991'de kabul edilen ve aynı zamanda Romanya'nın da ulusal marşı olan “Romenler, Uyanın!” başlıklı marş yerine, Aleksey Mateyeviç'in bir şiirini temel alan “Dilimiz” i milli marş olarak kabul etti. Parlamento ve hükümet bir yandan çıkarmış olduğu yasalarla kültürel ve sosyal anlamda katılımcı bir politika uygularken, diğer yandan 27 Ağustos 1994'te Transdniestre ve Gagavuzya'ya sınırlı otonomi vererek, ayrılıkçı hareketleri önlemeye çalıştı (King, 2000: 159- 160).

1992- 94 döneminde takip edilen görece demokratik ve eşitlikçi politikalar, Moldova'daki etnik-ayrılıkçı politikaların azalmasında ve kontrol altına alınmasında etkili olmasına rağmen, zaman içerisinde Moldovalıların tepkilerine neden oldu. Mart ve Nisan 1995'te Moldovalı üniversite ve lise öğrencileri Kışinev'deki hükümetin kültürel ve eğitim politikalarını protesto etmek için bir dizi gösteri düzenledi ve protestolarını yine dil politikası üzerinden ifade etti. Problem yine “dil Romence mi yoksa Moldova dili mi olmalı? Sorusunda düğümlendi. Ayrıca tarih eğitimi ile ilgili tartışmalar başladı. 1995'teki sokak gösterileri sonucu hükümet, tarih ders kitaplarında reform yapılmasını ve dünya tarihi ve Romen tarihi derslerinin okul programlarına konulmasını kabul etti (Musteata, 2005: 2). Esasen bu gösteriler ve tepkiler 1996 başkanlık seçimlerinde ikinci dönem için aday olmayı düşünen Snegur tarafından seçim amaçlı kullanıldı.

Önceki yıllarda Romanya-Moldova birliğine karşı politikalar izleyen ve “bağımsız Moldova” ilkesini benimseyen Snegur, seçim öncesinde radikal ve uç *Popüler Cephe* ile iş birliği yaptı ve pan-Romen söylemleri kullanmaya başladı. 7 Nisan 1995’te mecliste yaptığı bir konuşmada milletvekillerinden anayasada değişiklik yaparak devletin resmi dilini Moldova dilinden Rumence olarak değiştirmelerini istedi. Fakat bu halkçı ve pan-Romen söylemlere rağmen, Snegur başkanlık seçimlerinden mağlubiyetle çıktı ve başkanlığı büyük bir oy farkıyla eski meclis sözcüsü Petru Lucinschi’ye kaptırdı. Lucinschi oylarının çoğunluğunu hem Romen hem de Ruslar arasındaki ılımlılık yanlılarından aldı.

Lucinschi’nin döneminde Moldova pan-Romen ve pan-Rus söylemleri arasında gidip gelmeye; komünist ekonomik sistem ile ülkenin yönünü çevirdiği liberal ekonomi arasında zikzaklar çizmeye devam etti. Bu politikalarda gerek Cumhurbaşkanı gerekse iktidardaki reform yanlısı, hem Rusya’ya hem de Romanya’ya eşit uzaklıkta durmaya çalışan hükümetin önündeki en büyük açmaz, devam eden ekonomik kriz ve bunun sonucunda gelen politik istikrarsızlıktı. Genel olarak 1990’lar boyunca ama özellikle 1994’den sonra ülkenin yıllık geliri %30 düştü. 1997’e gelindiğinde, Moldova, eski Sovyet cumhuriyetleri içerisinde Tacikistan ve Özbekistan’dan sonra en fakir ülkeldi. Bu dönemde komünistler yavaş yavaş tekrar popüler hale gelmeye ve halk arasında tabanını güçlendirmeye başladı ve bu gelişme 1998’de yapılan genel seçimlerde somut bir şekilde kendini gösterdi. Seçimlere katılan 15 siyasi partiden sadece bir tanesi toplam oyların % 30’unu (104 sandalyeden 40’ını) aldı. O da Vladimir Voronin liderliğindeki *Moldova Cumhuriyeti Komünist Partisi*ydi. Voronin’i destekleyenler genellikle emekliler, hem Romen hem de Rus asıllılardan eski rejime özlem duyanlar ve bir de özellikle Rusça konuşan Moldovalılardı.

1998 seçimlerinde eski Devlet Başkanı Snegur’un tarafından kurulan orijinal adı *Moldova Uyum ve Canlılık Partisi*, ama seçimlerdeki adı ile *Moldova Demokratik Konvansiyonu*, oyların 19.42’sini alarak mecliste 26 sandalye kazandı. (Crowther/Josanu, 2004: 151- 153) Komünist partinin yükselişi artarak devam etti. Şubat 2001 erken genel seçimlerinden oyların % 50.07’sini alan ve meclisteki 104 sandalyeden 71’ini kazanan Komünist Parti birinci olarak çıktı ve iktidara geldi. Bunun en önemli nedeni kuşkusuz ülkede devam eden ekonomik sorunlar ve Transdniester krizi idi. (Franke) Yeni hükümet, “Moldovalılaştırmak” politikasına geri döndü. (Kusko/Taki, 2003: 491) 2001’de yapılan Avrupa barometrenin (Eurobarometer) seçim analizlerine göre, oylarının çoğunu eğitim seviyesi daha düşük, yaş ortalaması oldukça büyük ve genellikle Rus asıllı ya da Rusça konuşan kesimden alan Komünist Parti, Moldova’da Romen/Romanya etkisini azaltacak girişimlerde bulundu. Örneğin Haziran ayında bir önceki hükümet döneminde IMF ve AB’nin finansal desteği ile başlatılan ve ülkedeki 40 idari birimi 12 daha büyük *județe* (geleneksel Romen idari birimi) dönüştüren idari reformu durdurarak, Sovyet dönemindeki *rayon* (bölge) uygulamasına geri dönme kararı aldı. Ayrıca, dil

kanunlarını yeniden gözden geçirme ve Rusya-Belarus birliğine katılma niyetini ortaya koydu ve aynı yıl içerisinde Rusya Federasyonu ile bir anlaşma imzaladı ve Transdniestre sorununun barış yoluyla çözümü konusunda Rusya'yı garantör devlet olarak kabul etti. Bunlara ilâveten hükümet Rusçanın eğitimde zorunlu kılınması ve okullarda kullanılmak üzere Rusya yanlısı tarihçiler tarafından tarih ders kitaplarının yazılması için girişimlerde bulundu. Bu politikalar halkta "Rusya fobia" oluşmasına ve muhalif *Hristiyan Demokratlar Partisi* (HDP) etrafında hükümete karşı tepkilerin artmasına neden oldu.

2001 yılı sonunda Kişinev sokaklarında öğrenci ve öğretmenlerin de katıldığı binlerce insan Sovyet dönemine dönüş olarak algıladığı politikaları protesto etti. *Moldova Tarihçiler Derneği*, Moldova Tarihi derslerinin okul programlarına konulması için bir bildirge yayınladı. Hükümet protestoları gösterilere katılan öğrenci ve öğretmenleri okuldan atmakla tehdit ederek, onlara destek verdiğini düşündüğü basın ve HDP üyelerine karşı sansür ve baskı uygulayarak önlemeye çalıştı. Fakat tepkilerin büyümesi üzerine, Rusçanın zorunlu kılınmasıyla ve okullarda okutulması plânlanan yeni tarih kitaplarıyla ilgili girişimlerinden geri adım attı. Ayrıca Devlet Başkanı Voronin günah keçisi olarak Milli Eğitim Bakanını görevden aldı. İdari platformda Sovyet *rayonlarına* dönem projesi de rafa kaldırıldı. Şubat 2002'de Moldova Tarihi adlı dersin ilkokuldan lisansüstü eğitime kadar bütün eğitim kurumlarında okutulması için bir kanun çıkarıldı. Sokaktaki halkın beklentilerini destekleyecek başka bir gelişme de Avrupa Konseyi'nden geldi. 24 Nisan 2002'de Avrupa Konseyi Parlamentosu, "Moldova Cumhuriyeti'ndeki Kurumların Demokratik İşleyişi Hakkında" kararı kabul etti. Karar, Rusça dilinin statüsü ve daha da önemlisi tarih ders programlarında reform yapılmasını ve programlara "bütünleştirilmiş" tarih derslerinin konulmasını öngördü. Ancak, hükümet "bütünleştirilmiş" tarih derslerini ancak Eylül 2003'te ve sadece 50 pilot okulda uygulamaya koydu (Musteata, 2005: 3- 4). Bu gelişmeler tarih eğitimi konusunun da dilde olduğu gibi hükümet ile entelektüeller veya halk arasında kimlik konusunun belirlenmesinde bir araç olarak kullanıldığını ve manipüle edildiğini göstermesi açısından ilginçtir.

İçerde bunlar olurken, dışarıda IMF ve Avrupa Konseyi gibi uluslar arası kuruluşların baskısını hisseden Devlet Başkanı ve hükümet, muhalefetteki HDP ile görüşmeler yapmayı ve kısırtma niteliği olabilecek kültür politikalarından uzak durmayı kabul etti. Bu gelişmeler sonucunda IMF ve Dünya Bankası Moldova'nın batılı ülkelere olan borcu için yapılan ödeme plânının yeniden görüşülmesi için devreye girdi ve 75 milyon dolar gecikmiş ödemesi bulunan Moldova'yı olası bir ekonomik krizden kurtardı. (Crowther/Josanu, 2004: 159) Kuşkusuz sadece Moldova'ya özgü olmayan, benzer şartlardaki ülkeler için de geçerli olan bu gelişmeler, etnik-ayrılıkçı sorunları olan ve bu sorunları aşmak için gerekli ekonomik ve politik güce sahip olmayan bir ülkenin, gerek ekonomik gerekse sosyal-kültürel politikalarında dışa bağımlı olabileceğini göstermesi açısından son derece önemlidir.

2005'te yapılan genel seçimlerde oyların % 45.98'ini alarak iktidara gelen ve mecliste 56 sandalye kazanan Komünist parti hükümeti daha önceki birçok hükümet gibi, bir yandan batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmakta bir yandan da hem Romanya hem de Rusya ile bağlarını güçlendirmeye önem vermektedir. Bununla birlikte Moldova'nın en azından son dönemlerde 5 Eylül 2005'te Romen Devlet Başkanı ile bir araya geldiğinde Devlet Başkanı Voronin'in "Romanya ile sonuna kadar gideriz" sözlerinde de ifade edildiği üzere, Romanya'ya daha eğilimli olduğu görülür. Bu eğilimde, Romanya'nın 2007'de gerçekleşecek AB üyeliği ve bu ülkeyle birleşmesi durumunda Moldova'nın da üye olma ihtimalinin etkili olduğu yolunda görüşler mevcuttur. Fakat Moldova'nın hâlâ Avrupa'nın en fakir ülkesi olduğu gerçeği göz önüne alınırsa, bu olasılığa karşı gerek Romanya'nın gerekse AB ülkelerinin tavrının ne olacağı belirsizliğini korumaktadır. Buna rağmen, Moldova'nın Romanya ile iyi ilişkilerinin Rusya'yı rahatsız ettiği ve Rusya'nın Moldova'ya sattığı doğal gazın fiyatında yaptığı artışın bunun bir işareti olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır.

Romanya ile ya da Romanya'sız Moldova hükümetinin yönünü batıya çevirdiği muhakkaktır. 2001'te yapılan bir dizi ankette Avrupa ve AB ile ilgili sorulara verilen cevaplar, halkın da Avrupa ve AB konusunda en az politikacılar kadar kararlı veya istekli olduğunu gösterir. "Kendinizi Avrupalı olarak görüyor musunuz?" sorusuna 1000 kişiden sadece % 9'u sıklıkla, % 25'i ise bazen cevabını verirken; % 56 gibi bir çoğunluk asla cevabını vermiştir. Kimlik anlamında kendilerini Avrupalı olarak tanımlamayan Moldovalıların yüksek sayısına rağmen, aynı ankette AB hakkındaki düşüncelerini ifade etmeleri istendiğinde, yine 1000 kişiden % 11'i çok olumlu; % 46'sı oldukça olumlu derken, sadece % 1'i çok negatif ve % 5'i oldukça negatif cevabını vermiştir. AB'ye üyelik hakkındaki benzer bir soruya ise aynı sayıdaki kişilerin % 25'i çok güçlü; % 44'ü ise oldukça güçlü lehinde olduklarını belirtmişlerdir. Oldukça ve çok güçlü bir şekilde karşı çıkanların oranı ise toplam % 7'dir. Bu rakamların da gösterdiği üzere, Moldovalılar kendilerini Avrupalı olarak tanımlamamakla birlikte, ülkelerinin AB'ye üye olmasını, yine anketteki diğer bir sorunun cevabına istinaden, ekonomik gelişmeye ve politik istikrara sağlayacağı muhtemel katkıdan dolayı desteklemektedir. AB'ye ekonomik anlamda iyileşmeye katkıda bulunacağı için destek veren Moldovalılar aynı zamanda Rusya ile de iyi ilişkilerin son derece önemli olduğu görüşündedirler. Konuyla ilgili soruya 1000 kişiden % 71'i çok önemli; % 22'si oldukça önemli derken, % 5' çok önemli yanıtını vermiştir. Benzer bir şekilde "Sovyetler Birliği'nin sona ermesi büyük bir felakettir" ifadesine katılıyor musunuz? sorusuna % 32'si tamamen; % 31'i ise oldukça katılıyorum yanıtını vermiştir. (White, Margot vd., 2001: 293-297) Kanımca AB ve SCCB ile ilgili sorulara verilen cevapların işaret ettiği en önemli nokta, 2001'de Moldovalıların büyük bir kısmının ülkenin ekonomik ve politik koşullarından memnun olmadığı ve

bundan dolayı bir yandan SSCB'deki şartlara özlem duyarken, bir yandan da AB ile gelmesi muhtemel ekonomik iyileşmeye destek vermiştir.

SONUÇ

Birçok alanda olduğu gibi, Moldova Cumhuriyeti'nin kimlikle ilgili politikalarında Rusya, Romanya ve şimdilerde AB'nin yaklaşımlarından öyle ya da böyle etkilendiği görülür. Aynı etkiyi son dönemlerde Moldova kimliği üzerine yapılan ve Sovyet etkisini giderme ve Moldova'nın “yeni” kimliğini formüle etmek amaçlı çalışmalarda da görmek mümkündür. Bu bağlamda özellikle Ekim 1989'da yaklaşık 500 tarihçi tarafından kurulan *Moldova Tarihçiler Derneği* ve *Ulusal Genç Tarihçiler Derneği* ve *Bilimler Akademisi*'nin faaliyetleri önemlidir. Ayrıca, gerek bu derneklerin gerekse üniversitelerin çıkarmış olduğu dergiler ve yapmış olduğu yayınlar da Moldova ulusal kimliği ve sosyo-ekonomik politikaları konusundaki gelişmeleri ve ortaya atılan tartışmaları takip etmek açısından son derece önemlidir. Örneğin, 2004'te yayımlanmaya başlayan, Moldova Devlet Üniversitesi ve UNESCO'nun “Güney Doğu Avrupa Çalışmaları” masası tarafından ortaklaşa çıkarılan *Pontes. Review of South East European Studies* isimli dergi ve *Ulusal Genç Tarihçiler Derneği*'nin çıkarmış olduğu *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova* isimli yayın, eski çağlardan günümüze Moldova ve Avrupa tarihi ile ilgili birçok konuyu kapsamaktadır. Fakat her iki yayında üzerinde en çok durulan konular, “etnik ve ulusal kimlik, Stalin dönemi sürgünleri ve baskıcı politikaları, Transdniestre sorunu ve Moldova Cumhuriyeti ile Rusya arasında 1991'den sonraki ilişkilerdir.” (Cașu, 2005a) Bu çalışmalardan bazılarını bakacak olursak, hem Moldova'da son dönemlerde milli kimlik konusunda ortaya çıkan görüşler hakkında hem de Moldovalı entelektüellerinin Moldova'nın kimliği konusunda nerede durdukları hakkında bir fikir edinebiliriz. Örneğin, Moldova ulusal kimliği ve tarih eğitimi ilişkisini inceleyen Cașu, bugünün Moldova'sında hali hazırda kullanılmakta olan Sovyet döneminden kalma tarih tanımlamasına ve kategorize edilmesine son vermek ve Moldova tarihinde “yakın tarih” uygulamasına geçmek gerektiğini ileri sürer. Ona göre, Sovyet döneminde kullanılan Marksist-Leninist tarih anlayışında Moldova'da ulusal tarihi, “insanların kardeşliği” kavramı çerçevesinde çarpıtılmış ve uydulaştırılmıştır. Bu etkiyi silmek için, Moldova tarihinde, Orta ve Doğu Avrupa'yı Batı Avrupa'dan ayıran Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında kalan dönemde artan politik radikalizm, Yahudi Soykırımı, 1989 devrimleri ve demokrasiye geçiş gibi özellikleri vurgulayan yeni bir “yakın tarih” kavramının ortaya atılması gerekir. (Cașu, 2005a) Tarihin kategorize edilmesi babında Moldova'yı Orta ve Doğu Avrupa'nın içine koyan Cașu, diğer bir çalışmada Moldova'nın Güneydoğu Avrupa ülkesi olarak tanımlanması gerektiğini savunur. 1929'da ortaya atılan Güneydoğu Avrupa teriminden ve bu terimin “Tuna Monarşisi ve Osmanlı balkanları arasında devam eden tarihi-politik ayrılığı ortadan kaldıran, apolitik ve ideolojik niteliği olmayan tarafsız”

anlamına gelen tanımından yola çıkarak, Moldova'nın bir Güneydoğu Avrupa ülkesi olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürer. Ona göre, gerek Basarabya'nın tarihinden gerekse bugünkü ekonomik ve politik yapısından dolayı Moldova Cumhuriyeti, post-Sovyet ülkesi olarak değil, bir Güneydoğu Avrupa ülkesi olarak görülmelidir. Moldova'nın diğer güneydoğu Avrupa ülkeleri ile paylaştığı ortak özelliklerin başında Osmanlı mirası gelir. Moldova'da % 47, Güneydoğu Avrupa'da ortalama % 53 olan düşük seviyedeki kentleşme oranı; demokrasi ve kişi başına düşen yıllık gelir miktarı da Moldova'nın güneydoğu Avrupa ülkeleri ile paylaştığı diğer ortak özelliklerdir (Caşu, 2005: 8).

Kişinev'deki Devlet Üniversitesi Antropoloji bölümü öğretim üyelerinden Alla Skvortsova ise konuya daha çok devlet politikaları-kimlik ilişkisi açısından yaklaşır. Ona göre hükümetlerin ulusal birliği sağlamak ve ortak bir kimlik yaratmak için öncelikle tarihi belli bir grubun malı yapmaktan vazgeçmeleri, daha katılımcı ve çoğulcu bir tarih anlayışı geliştirmeleri gerekir. Çünkü ona göre, Augustin Thierry'den yaptığı alıntıyla ifade ettiği üzere, “bir ülkenin tarihini sadece bir grubun tarihi olduğunu ileri sürmek saçmalaktır. Ve ulusal bir tarihin başlıca erdemi, hiç kimseyi unutmamak ve hiç kimseyi belli bir toprak parçasının veya insanların tarihini ve yaşadıklarını anlatmak için feda etmemektir.” Daha da önemlisi Skvortsova'ya göre, devletin sosyal barışı sağlaması ve yeni bir Moldova ulusu yaratmak için önceliği “ülkede yaşayan insanların orijini veya dilinden çok refahına vermesi ve onların uluslararası topluluğun bir üyesi olarak bağımsız Moldova'daki ekonomik, sosyal ve politik yaşamın içine dâhil edilmelerini sağlaması gerekir.” Bir ulusun barışı ve bütünlüğü için kültürel semboller ve öğelerden çok ortak ekonomik değerler ve refahın önemini vurgulayan bu görüş, Moldova nüfusunun yaklaşık % 25'inin ekonomik nedenlerle yabancı ülkelerde yaşadığı düşünülürse son derece mantıklıdır. Çünkü milli birliği sağlamanın ve ortak bir ulusal kimlik oluşturmanın en etkili araçlarından biri yine Skvortsova'nın kendi ifadesi ile “insanlarda gurur ve huzur duygusu yaratacak, açık, rekabet edebilen ve yabancılar için cazip gelecek bir Moldova imajı” geliştirmektir (Skvortsova, 2005: 32- 33).

Moldova Uluslar arası İlişkiler ve Diplomatik çalışmalar Akademisi öğretim üyesi Sergiu Nazaria ise, Moldova'nın kimliği meselesine dış politika tercihleri açısından yaklaşır. Ona göre, Moldova hem ekonomik açıdan hem de sosyal-kültürel açıdan dış politikada sadece bir ülkeye bağımlılık politikasından ziyade birçok devlet ve kuruluşla ilişkilerini geliştirmek yoluna gitmelidir. Bir yandan Bağımsız Devletler Topluluğu, Güney-Doğu Avrupa İstikrar Paktı ve Avrupa Konseyi gibi uluslar arası kuruluşlarla iş birliği yaparken, diğer yandan da eski SSCB cumhuriyetleri ve bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmelidir. Özellikle enerji kaynakları açısından bağımlı olduğu Rusya'yı önemsemesi ve ilişkilerini mümkün olduğunca iyi tutması gerekir. Daha da önemlisi, Moldova'nın bütünleşmeye çalıştığı Avrupa'yı “evde yaratması,”

ekonomik yapılarla ilgili yasaları modernleştirilmesi ve AB yasalarını olabildiğince adapte edip uygulamaya koyması gerekmektedir (Nazaria, 2005: 63- 66).

Bütün bu değişik perspektif yanında sanırım, Moldova ulusal kimliğinin daha iyi anlaşılması açısından, ülkenin tarihi ve kültürü üzerinde Osmanlı yönetiminin etkisinin de analitik ve ayrıntılı biçimde incelenmesinde yarar vardır. Bu bağlamda, Osmanlı'ya karşı aldığı galibiyetler nedeniyle hem Romanya'nın hem de Moldova'nın milli kahramanı olan Stefan cel Mare' nin Osmanlı tarihindeki ve kaynaklarındaki yeri ve imajı ile Romen ve Moldova tarihindeki anlamının karşılaştırılması olarak incelenmesi, kahramanların ulusal kimlik kurgulanmasındaki yerine dair önemli ipuçları sunabilir. Bugün Kişinev'deki Moldova Tarih Müzesinde devam eden Türk-Rus Savaşları ve Moldova konulu bir sergi ve Moldova-Romen günlük yaşamında kullanılan birçok Türkçe kelime bile aslında Osmanlı etkisinin veya mirasının Moldova ulusal kimliğinin yadsınamaz bir parçası olduğunun göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Allworth, Edward. Der. (1967) Central Asia: A Century of Russian Rule, Columbia University Press, New York, London.
- Anderson, Benedict. (1991) Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, Verso, London; New York.
- Bruchis, Michael (1996) The Republic of Moldavia: From the Collapse of the Soviet Empire to the Restoration of the Russian Empire. (Çev.; Laura Treptow) Columbia University Press, New York.
- Calhoun, Craig. (1997) Nationalism, Open University Pres, Buckingham.
- Caplan, Richard ve Feffer, John. Der. (1996) Europe's New Nationalism. States and Minorities in Conflict, Oxford University Press, New York.
- Caşu, Igor. (2005) Republic of Moldova: A Post-Soviet or South East European Country?/ Europeanization of Contemporary History içinde. (Der.) Linderberger, Konrad ve Thomas, Postdam.
- Caşu, Igor. (2005a) Historiography of 'Recent History' in the Republic of Moldova, Pasts Continuous: Writing Recent History in Post-Communist Eastern Europe içinde. (Der.) Sorn Antohi, Peter Apor ve Michal Kopecek, CEU Press, Budapest.
- Chinn, Jeff ve Kaiser, Robert. Der. (1996) Russians as the New Minority: Ethnicity and Nationalism in the Soviet Successor States, Westview Press, Boulder, Colorado.
- Coakley, John. (2004) Mobilizing the Past: Nationalist Images of History, Nationalism and Ethnic Politics, (10/ 4), 531- 560.
- Crowther, William ve Josanu, Yuri (2004) Political Institutionalization in post-Soviet Republic of Moldova, PONTES: Review of South East European Studies (I), 141-162.
- Crudu, Lilia (2004) Russian Minority in Moldova before and after 1989: a Comparison, PONTES: Review of South East European Studies (I), 121- 124.
- Dima, Nicholas (1991) From Moldavia to Moldova: the Soviet-Romanian Territorial Dispute, Columbia Unv. Press, New York.
- Duncan, W. Raymond ve Holman, G. Paul. Der. (1994) Ethnic Nationalism and Regional Conflict. The Former Soviet Union and Yugoslavia, Westview Press: Boulder, Oxford.
- Fowkes, Ben. (1997) The Disintegration of the Soviet Union: A Study in the Rise and Triumph of Nationalism, Macmillan, London.
- Franke, Jovan. ( ) Moldova's Communist Government Looks Westward, <http://politicom.moldova.org/comentarii/eng/64/>

- Hobsbawm, Eric J. (1992) *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hutchinson, John (2004) *Myth against Myth: the Nation as Ethnic Overlay*, *Nations and Nationalism* 10 (1/2), 109- 123.
- Jelavich, Charles ve Barbara. (1986), *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*, University of Washington Press, Seattle.
- Kellas, James G. (1991) *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, Macmillan, Basingstoke.
- King, Charles. (1995), *Post-Soviet Moldova: A Borderland in Transition*, Russian and CIS Programme, Roy, London.
- King, Charles. (2000) *The Moldovans: Romania, Russia and the Politics of Culture*, Hoover Institution Pres, Stanford University.
- Krüger, Peter. Der (1993) *Ethnicity and Nationalism: Case Studies in their Intrinsic Tension and Political Dynamics*, Hitzeroth, Marburg.
- Kusko, Andrei ve Taki, Viktor. (2003) *Kto My? Istoriograficheskii Vybor: Rumynskaia Natsiia ili Moldovskaia Gosudarstvennost*, *AB Imperio*, 1, 485-495.
- Mirskii, Georgii Il'ich. (1997) *On ruins of Empire: Ethnicity and Nationalism in the Former Soviet Union*, Greenwood Press: Westport, Conn.
- Motyl, Alexander J. (1990) *Sovietology, Rationality, Nationality: Coming to Crips with Nationalism in the USSR*, Columbia University Press: NY.
- Musteata, Sergiu. (2005) *National Identity Between History and Politics. Case Study: Republic of Moldova (2001-2005)*
- Nazaria, Sergiu. (2005) *Foreign Policy Interests of the Multinational State: Modern Orientations of the Republic of Moldova*, *State Consolidation and National Identity içinde*, 63-66, Council of Europe Publishing: Strasbourg.
- Nistor, Ion. (1991) *Istoria Basarabiei*, Humanitas, Bucharest.
- Pavlowitch, Stevan K. (1999) *A History of the Balkans 1804-1945*, Longman, London.
- Pilon, Juliana Geran. (1992) *The Bloody Flag: Post-Communist Nationalism in Eastern Europe: Spotlight on Romania*, Transaction Publishers: New Brunswick, USA.
- Rezun, Miron. Der. (1992) *Nationalism and the Breakup of an Empire: Russia and its Periphery*, Westport, Conn.: Praeger.
- Seton-Watson, Hugh. (1977) *Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*, Westview Pres, Boulder, Colorado.
- Skvortsova, Alla. (2005) *Models of a Multi-ethnic State: Options for Moldova*, *State Consolidation and National Identity içinde*, 25- 35. Council of Europe Publishing: Strasbourg.
- Smith, Anthony D. (2004) *History and National Destiny: Responses and Clarifications*, *Nations and Nationalism* 10 (1/2), 195-209.
- Sugar, Peter F. (1995) *Eastern European nationalism in the in the Twentieth Century*, American University Press, Lanham, Md.
- Venice Commission. (2005) *State Consolidation and National Identity*, Council Of Europe Publishing.
- White, Stephen, Light, Margot ve Lowenhardt, John. (2001) *Belarus, Moldova and Ukraine: Looking East or Looking West? Perspectives on European Politics and Society*, 2/2, Koninklijke Brill Nv: Leiden, 289- 304.

Âşık Mustafa Remzî, Manisa, Kırkağaç, Gelenbe ve Gördes’le İlgili Şiirleri ve İncelenmesi

Doç.Dr. Kenan Erdoğan

Celal Bayar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Manisa

ÖZET

Bu çalışmada, önce Manisa Kırkağaç’lı halk şairi Âşık Mustafa Remzî ve Mecmuası hakkında kısa bilgi verilecek, sonra onun “Hadikatü’ş-şu’arâ” isimli kendi el yazısıyla yazdığı Mecmuasında bulunan Manisa, Kırkağaç, Gelenbe ve Gördes’le ilgili altı şiiri ele alınarak değerlendirilecek ve tıpkıbasımlarıyla birlikte yayınlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Âşık Mustafa Remzî, Hadikatü’ş-şu’arâ, Manisa, Kırkağaç, Gelenbe, Gördes.*

ABSTRACT

In This work, a brief information about Aşık Mustafa Remzi of Kırkağaç of Manisa and his Mecmua (a compendium of the poet’s poetry) will be given. His five poems taking place in his hand writing mecmua called Hadidaktüşşuara, dealing with Manisa, Gelenbe, Kırkağaç and Gördes will be handled and analyzed. At the end of the article, original hand writig of the poems (the manuscripts of the poet) will be presented.

Keywords: *Âşık Mustafa Remzî, Hadikatü’ş-şu’arâ, Manisa, Kırkağaç, Gelenbe, Gördes*

1. Âşık Mustafa Remzî ve Mecmuası

Âşık Mustafa Remzî, yakın bir dönemde, Manisa’da yaşayan bir âşık-şair olmasına rağmen maalesef tanınmayan¹ şairlerimizden biridir. Kendi el

¹ Tasavvuf, halk ve divan şiiri tarzında da yazmakla beraber daha çok halk şiiri vadisinde şiirler yazan Remzî’nin konuyla ilgili kaynaklarda maalesef adına rastlamadık. Gerçekten belli bir seviyenin üzerinde, hatta yer yer güzel şiirler yazan ve çok yakın bir tarihte yaşayan kültürlü bir şairin hiç tanınmaması şaşılacak bir durumdur. Bu durum, onun belki sanatçı mahcubiyetinden ya da belli bir yerde sürekli oturmayışından ve gezgin bir şair olmasından kaynaklanabilir. Şiirlerini, başından geçenleri, küçük notlarla yüzlerce diğer şiirlerle beraber yazarak iyi bir kayıt tutması, onları zayıf olmaktan kurtarmıştır. Remzî ile ilgili aşağıdaki kaynaklara bakılmıştır. Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, Ankara 2004 (Kırkağaçlı Remzî’nin adının geçmediği kitapta s.564-565’te Darendeli Remzî’den üç şiir alınmıştır.) ; Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara 1068; Saadettin Nüzhet Ergun, *Bektaşî Saz Şairleri*, İstanbul 1930, aynı yazar *Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1938; M. Halit Bayrı, *Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar*, İstanbul 1937; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1.C. Giriş, Ankara 1984; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3.C, (Tıpkıbasım, Haz. C. Kurnaz- M. Tatçı)Ankara 2000; Nail Tuman, *Tuhfe-i Nailî, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri* (Tıpkıbasım, Haz. M. Tatçı- C. Kurnaz) 372-375, Ankara 2001 (Bütün tezkirelerin ve biyografik eserlerin bir özeti sayılabilecek bu eserde 18 tane Remzî bulunmasına rağmen bunlar arasında Kırkağaçlı Remzî